

Таким чином, ключовим інструментом стратегії модернізації Індії стало підвищення якісних характеристик інтелектуального капіталу, високий рівень конкуренції між випускниками індійських вузів та їх бажання самореалізуватися, що створило сприятливі умови для продукування інновацій та, як наслідок, завоювання лідируючих позицій на міжнародних ринках ІТ-технологій. Це стимулювало приплив прямих іноземних інвестицій в країну, розвиток на цій основі інших галузей промисловості та здійснення структурних змін в національній економіці.

Висновки. Аналіз зарубіжного досвіду модернізації національних економік в різних країнах дозволив виокремити напрями посилення ефективності структурних змін в Україні. По-перше, модернізація має відбуватися в умовах консолідації політичної еліти щодо необхідності здійснення якісного оновлення системи та активного залучення науковців, представників бізнесу та населення загалом до цих процесів. Це створить передумови розроблення комплексної стратегії реалізації трансформаційних змін та її ефективну імплементацію в усі сектори економіки та суспільного життя.

По-друге, необхідно створити позитивний інвестиційний клімат в країні, з дотриманням економічних свобод та високого рівня конкуренції, що позитивно вплине на приток іноземного капіталу та новітніх технологій. Дієвим інструментом залучення іноземного капіталу є формування вільних економічних зон в регіонах, що мають вигідне економіко-географічне розміщення та розвинену транспортну інфраструктуру.

По-третє, пріоритетом державної політики має стати модернізація системи освіти, оскільки інтелектуальний потенціал вважається ключовим фактором якісних структурних змін національної економіки та суспільства загалом. Міжнародний досвід засвідчує, що інвестиції в людський капітал призводять до зростання продуктивності праці та підвищення конкуренто-спроможності країни на якісно новий рівень.

Оптимальна стратегія трансформації національної економіки повинна враховувати особливості розвитку окремих регіонів країни, охоплювати елементи як експортоорієнтованої, так і імпортозаміщуючої моделі економічної модернізації. Привілеювання однієї якоїсь моделі модернізаційних змін чи повне копіювання зарубіжного досвіду призведе до розбалансування економіки та поглиблення кризових явищ в окремих галузях.

Список використаних джерел

1. China Modernization Report Outlook 2001-2007: [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.modernization.com.cn/cmr%20outlook%20english.pdf>.
2. China Modernization Report Outlook 2010: [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.modernization.com.cn>.
3. Вардомский Л.Б. Модернизация экономики в странах СНГ: типы, ресурсы, инструменты / Л.Б. Вардомский, А.В. Шурубович // Экономика і прогнозування. – 2009. – № 1. – С. 70-77.
4. Бондарець М. Глобальні стратегії трансформації та структурної модернізації соціально-економічного розвитку транзитивних країн / М. Бондарець // Дослідження міжнародної економіки: збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 2(67). – С. 99-110.
5. Михеев В. Китай: опыт стратегии “сфокусированного” развития / В. Михеев. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusrev.org/content/review/default.asp?shmode=8&ida=861&ids=61>.
6. Investing in a Rebound: the 2010 A.T.Kearney FDI Confidence Index: [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.atkearney.com/images/global/pdf/Investing_in_a_Rebound-FDICI_2010.pdf.
7. Балаян А.А. Особенности и перспективы модернизации в Индии: стратегический выбор в условиях изменяющегося мира / А.А. Балаян: Препринт М-22/11. – СПб. : Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2011. – 56 с.
8. Балаян А.А. Особенности модернизации в Индии: феномен «застрявшей страны» / А.А. Балаян: Препринт М-14/10. – СПб. : Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2010. – 24 с.

УДК 327.82 ''1914–1918''

ДЕРЕВ'ЯНКО І.П.,

Інститут міжнародних відносин НАУ,
доцент кафедри міжнародних економічних
відносин і бізнесу, к.і.н., доц.

ДИПЛОМАТІЯ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглянуто дипломатичну діяльність Антанти і німецького блоку у роки Першої світової війни. Висвітлено плани обох таборів, перші спроби укладення миру, економічні наслідки війни. Проаналізовані умови Брестського миру і «14 пунктів» Вільсона, які мали внести якісно нові принципи у міжнародні відносини.

Ключові слова: дипломатія, міжнародні відносини, договір, блок, союзники, центральні держави, Антанта, економіка.

Аннотація. В статті розглянуто дипломатичну діяльність Антанти та германського блоку в роки Першої світової війни. Освітлено плани обох лагерей, перші спроби підписання миру, економічні наслідки війни. Проаналізовано умови Брестського миру та «14 пунктів» Вільсона, які повинні були внести якісно нові принципи в міжнародні відносини.

Ключові слова: дипломатія, міжнародні відносини, договір, блок, союзники, центральні держави, Антанта, економіка.

Annotation. The article investigates diplomatic efforts of Antanta and German coalition throughout First World War, highlights strategic plans of inwared sites, represents peaceful measures to set up solutions to scourge of war, economic consequences of military catastrophe; characterizes conditions of Brest Peace Treaty, foundations of W. Wilson's '14 points', aimed to regulate global relations conditions' on innovative peaceful principles.

Key words: diplomacy, international relations, treaty, allys, Central countries, economy.

Постановка проблеми. Хід історичних подій засвідчив помітну вагу та особливе значення дипломатії не лише у налагодженні та розбудові міжнародних відносин, а й у запобіганні збройних протистоянь та вузлових суперечностей. Проте дипломатії не завжди вдавалося зупинити наступ війни. Під час збройних конфліктів перед дипломатією стояли не менш важливі завдання, ніж на полях битв. Тягар війни вимагав від правителів умілого і миттєвого орієнтування у складних дипломатичних лабіринтах.

Ретроспективний погляд на історію дипломатії у роки великої війни засвідчив те, що дипломатія воюючих країн робила все можливе аби швидше наблизити день перемоги та розв'язати вузол складних економічних проблем. Але успіх не завжди супроводжував воюючі сторони на дипломатичному фронті. Тож необхідно дослідити напрями і плани дипломатії Антанти і німецького блоку та з'ясувати економічні наслідки глобальної війни. Крім того варто зазначити, що сформоване на початку ХХ ст. глобальне світове господарство зазнало руйнівних впливів Першої світової війни, що спричинило трансформацію світової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз опрацьованих історіографічних джерел дозволяє констатувати, що різні аспекти проблематики викликали і викликають неабияку зацікавленість науковців. Особливу зацікавленість в наукових колах викликає розвиток дипломатії як головного інструменту зовнішньої політики в роки Першої світової війни, жорстокість, якої поставила під сумнів існування європейської цивілізації. Дипломатія періоду Першої світової війни знайшла своє відображення у працях О.Р. Айрапетова, Л.В. Зеліної, В.А. Кареліна, Е.М. Кучменко [1; 3; 5; 6] Чільне місце у висвітленні політико-економічних аспектів дослідження належить О.Вербовій, А.В. Островському, О.А. Севрюковій, Б.М. Туполевій. [2; 8; 9; 10] Вагоме значення для дослідження тематики має праця В.К. Шацкілла, яка глибоко розкриває зміст і характер міжнародних відносин під час Першої світової війни.[11]

Постановка завдання. Зміна міжнародних політичних реалій напочатку ХХ ст. наповнила світ новими викликами та загрозами, що зрештою призвело до війни глобального масштабу. В період війни дипломатія обох блоків продовжувала працювати по лінії зміцнення своїх політичних рубежів на міжнародній арені. Тому необхідно з'ясувати роль і завдання дипломатії на всіх етапах війни та проаналізувати німецько-російські відносини, які завершилися підписанням сепаратного миру. Особливу увагу слід звернути на причини, що сприяли формуванню в роки Першої світової війни державно-регульованої економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коли запалало полум'я глобального протистояння, дипломатія не відійшла на другий план. Вона й надалі продовжувала відігравати помітну роль. На початковому етапі війни жодна із сторін не володіла достатніми засобами, аби кардинально змінити хід подій. Тому дипломатія взялась енергійно працювати над тим, щоб якомога швидше залучити на свій бік нових союзників. Поряд з цим завданням необхідно було регулювати міжсоюзницькі відносини і розробляти проекти майбутнього світоустрою.

На Далекому Сході спостерігалось наростання японсько-американського антагонізму, тоді як англійсько-японські і російсько-японські суперечності притуплялися тим, що Росія і Англія були зайняті європейськими справами. Це створювало для Японії сприятливий ґрунт для посилення своїх позицій на Далекому Сході та особливі «зручності грабувати Китай». [4, с. 264]

Японія відразу виявила свою готовність «прийти на допомогу» Антанти. 23 серпня вона оголосила Німеччині війну. Виступивши на боці Антанти, Японія обмежилася окупацією німецьких колоній на Далекому Сході та в басейні Тихого океану, що викликало велике невдоволення не тільки в США, але і Великобританії. На цьому фактично війна для Японії закінчилася.

Головним завданням Японії після захоплення німецьких колоній стало використання європейської війни для посилення своїх позицій в Китаї. Антанта сподівалася задіяти японські війська на європейському фронті, але це були марні сподівання. Союзникам не вдалося здолати редути японського прагматизму. Отже, вступ Японії у війну для Антанти був малою втратою. [4, с. 268]

А тим часом сценарій кровопролитної війни вимагав від дипломатії обох сторін нових союзників. У перші ж дні війни ворогуючі табори прагнули заручитися підтримкою Туреччини. Младотурецький уряд більше тяжів до німецького блоку, хоча у фінансовому відношенні залишався залежним від Антанти. Туреччина не могла очікувати нічого доброго від перемоги жодного з військових блоків. У разі перемоги Антанти їй загрожувало розчленування. Перемога ж Німеччині перетворила б Туреччину на васала. Перебуваючи на дипломатичному роздоріжжі, младотурки пов'язували власні загарбницькі плани з російськими і англійськими територіями, що зрештою і зумовило пронимецьку орієнтацію. Утім, доленосне рішення було прийняте не без вагань і не без

боротьби. 22 липня 1914 р. військовий міністр Енвер-паша, який вважався германофілом без відома більшої частини уряду заявив німецькому послу про намір Туреччини вступити в союз з Німеччиною.

2 серпня 1914 р. був укладений німецько-турецький союзний договір, який встановлював над турецькою армією німецький контроль.

Щоб відтягнути, а можливо, і запобігти виступу Туреччини, російський міністр закордонних справ Сазонов запропонував союзним державам гарантувати їй територіальну недоторканність і до того ж повернути острови Лемнос. Проте ці дипломатичні кроки не подіяли на турецький уряд. Хоча він чудово усвідомлював, що очікує Туреччину в разі поразки. До того ж сама пропозиція не викликала зацікавленості у країн Антанти, і насамперед у Англії, яка прагнула зберегти приязні відносини з Грецією.

Ситуація украй загострилась тоді, коли турецький уряд заявив про скасування 1 жовтня 1914 р. режиму капітуляції. Спроби Туреччини визволитись від імперіалістичної кабали відразу наразились на дипломатичний протест Антанти. Німеччина наполягала на вступі Туреччини у війну. Але навіть за таких обставин младотурецький уряд ще не визначився остаточно з політичним курсом. З одного боку, він враховував поразки Німеччини на Західному і Східному фронтах, а з другого – певні пропозиції з боку країн Антанти щодо обговорення питання про капітуляції.

У той час коли точилися дебати у турецькому уряді відносно позиції Туреччини у війні, Енвер-паша у згоді з німецьким командуванням втягнув Туреччину у війну на боці Німеччини. 29 і 30 жовтня 1914 р. турецький флот під командуванням німецького адмірала Сушена обстріляв Севастополь, Одесу, Феодосію, Новоросійськ. 2 листопада Росія оголосила Туреччині війну, а 5 і 6 листопада у війну проти Туреччини вступили Велика Британія і Франція.

Вступ Туреччини у війну відтягнув частину військ Росії і Англії з німецьких фронтів, що дещо покращило ситуацію Німеччини. Ще одним наслідком участі Туреччини у війні було закриття стратегічних проток не тільки для воєнних, а й торгових суден, що перервало морський зв'язок між Росією та її союзниками через Чорне й Середземне моря. Отже, вступ Туреччини у війну послабив позиції Антанти. [4, с. 270]

У той буремний час Італія у військовому відношенні навряд чи могла скласти конкуренцію великим державам. І все ж незважаючи на її військову слабкість, дипломатія Антанти і центральних держав розпочала між собою дипломатичні змагання за Італію.

3 серпня 1914 р. італійський уряд опублікував декларацію про нейтралітет. До початку війни Італія формально залишалася у складі Троїстого союзу, проте вона вже тоді прораховувала, де на неї чекає більша вигода. Італія прагнула з'ясувати для себе розстановку сил у війні і приєднатись до того військового блоку, який матиме більше шансів на перемогу. Почалися затяжні переговори Італії з обома воюючими сторонами, що нагадували справжні торги. Домагання Італії, що поширювалися передусім на австрійські території, на Албанію і Туреччину у певній мірі влаштовували Антанту. Німеччина могла обіцяти землі в Північній Африці за рахунок Франції, Ніццу, Корсіку, й Савойю. Врешті-решт Італія зробила вибір на користь Антанти, яка пообіцяла їй більші ніж Німеччина територіальні надбання. Таким чином, Італія, підписавши 26 квітня 1915 р. в Лондоні договір, зобов'язувалася через місяць розпочати військові дії проти своїх колишніх союзників. 3 травня 1915 р. італійський уряд розірвав договір про Троїстий союз. І вже 23 травня Італія оголосила війну Австро-Угорщині. Навіть за таких обставин Італія не відмовилася від політики подвійних стандартів. Вичікуючи слушного для себе моменту вступу у війну, Італія до кінця серпня 1916 р. формально продовжувала перебувати у стані миру з Німеччиною. [4, с. 272]

Одночасно з дипломатичною боротьбою за Туреччину і Італію розгорнулась боротьба за союзників на Балканах. Болгарія, з огляду на її важливе стратегічне положення, найпотужнішу серед інших балканських країн армію представляла неабиякий інтерес для дипломатій воюючих сторін. Сазонов розглядав Болгарію як можливого союзника. Проте Антанті непросто було залучити Болгарію до свого табору. Адже необхідно було повернути Болгарії території, відібрані у неї під час Другої балканської війни Сербією та Грецією, які навідріз відмовлялися їх повертати.

У боротьбі за політичну орієнтацію Болгарії успіх супроводжував блок центральних держав. Німеччина та її союзники на відміну від Антанти у своєму арсеналі мали переконливі аргументи. Вони обіцяли Болгарії не тільки території, за які суперничали Болгарія, Сербія, Греція, а й частину Старої Сербії. А в разі приєднання Румунії до Антанти, Болгарія могла ще розраховувати на південну та північну Добруджу. [1, с. 201]

Для дипломатії Антанти єдиний вихід бачався у підкупі болгарських урядових і буржуазних кіл, які отримали від англійських і французьких банків фінансову допомогу на суму 200 млн. франків золотом. Отже, змагання за Болгарію між ворожими угрупованнями тривало і ситуація остаточно ще не була з'ясована.

Лише зміна обстановки на фронті на користь німецького блоку схила шальку терезів у бік Німеччини. Військові успіхи Німеччини додали сміливості болгарам перед Антантою. На початку вересня Болгарія вирішила обрати курс на центральні держави, підписавши 3 вересня 1915 р. угоду з Портою, а 6 вересня – союзний договір з Німеччиною і Австро-Угорщиною. Так в історії дипломатії було зафіксовано утворення Четвертого союзу. [6, с. 182]

З початком війни країни Антанти вже будучи впевненими у перемозі, почали ділити чужі території. Відразу ж намітилися англо-французькі суперечності. Очевидно, під тиском англійської дипломатії французький уряд вимушений був погодитися з тим, що його територіальні вимоги в Європі обмежуються Ельзасом і Лотарінгією.

Дуже рано виникли між союзниками розбіжності і в питаннях стратегічного плану війни. Гостра дипломатична боротьба між союзниками розгорнулася із-за турецької спадщини. І все ж учасникам Антанти вдалося досягнути порозуміння. Так англо-франко-російська угода 1915 р. передбачала перехід Чорноморських проток до Росії. А угоди Сайкса-Піко від 9 і 16 травня 1916 р. визначали розділ азійських володінь Туреччини між Англією, Францією і Росією. [7, с. 102]

На відміну від Антанти внутрішніх конфліктів в таборі центральних держав виникало менше. Але й тут існували серйозні розбіжності. Німеччина і Австро-Угорщина не могли знайти спільної мови у питанні щодо компенсації Італії.

Загарбницькі плани Німеччини по своєму розмаху значно перевершували задуми Антанти. Німеччина взагалі вимагала корінного переділу світу

Що стосується домагань Австро-Угорщини, то вона прагнула обмежитися пануванням над всіма Балканами.

Враховуючи перебіг подій на фронті, дипломатії доводилося уміло маневрувати. Два роки важких кровопролитних боїв так і не наблизили жодну із воюючих сторін до остаточної перемоги. Щоправда Німеччина за територіальними здобутками значно випередила країни Антанти. Тим часом обидва воюючі табори, знемагаючи під тягарем виснажливої війни, почали задумуватися над тим як загасити полум'я жахливої бійні. Найбільше страждав від затяжної війни німецький блок, а з держав Антанти – царська Росія.

У війні на виснаження Четвертий союз не міг розраховувати на перемогу, оскільки за людськими і матеріальними ресурсами країни Антанти мали значну перевагу над ним.

Вже з 1915 р. німецька дипломатія розпочала зондування можливості сепаратного миру між Росією і Німеччиною. Прагнення до сепаратної змови з Німеччиною проявляв не тільки російський царизм, а й англійські політичні кола.

У грудні 1916 р. Німеччина продемонструвала світові свою миролюбність, звернувшись до урядів нейтральних держав з нотою про готовність «негайно приступити до мирних переговорів».

На можливій мирній конференції німецька дипломатія сподівалася посягти розбрат між країнами Антанти і укласти сепаратний мир з ким-небудь з учасників Антанти. Але дипломатія Антанти, розгадавши задум Берліна, відкинула німецьку пропозицію. [7, с. 104]

Проте Німеччина наполегливо продовжувала шукати дипломатичні точки дотику з ослабленою Росією, яка вже тоді знаходилася на грані соціального вибуху.

Розв'язка європейської драми дуже скоро стала залежати від волі нової дійової особи – США. На початку війни США симпатизували західноєвропейським державам, однак домінувало прагнення зберегти нейтралітет, який був проголошений 4 серпня 1914. Вільсон, шокований руйнівним характером конфлікту і стурбований його можливими негативними наслідками для США у випадку затягування воєнних дій, спробував виступити в якості посередника. Його кінцевою метою було досягнення «миру без перемоги». Пацифістська дипломатія Вільсона була спрямована на те, щоб в Європі збереглися два табори, що змагалися між собою. Для США передумовою економічного зростання були мир і баланс сил у Європі.

Адміністрація Вудро Вільсона проголосивши нейтралітет США у війні, встановила низку обмежень в області економічних контактів з ворогуючими угрупованнями, в тому числі щодо надання їм позик та постачання озброєнням. Однак невдовзі кредити і продаж воюючим сторонам будь-якого продукту США визнавалися сумісними з нейтралітетом. Торговельна експансія американських підприємців в країни ворожих коаліцій, можлива лише за умови «свободи морів», отримала підтримку держави. Прагнення до збагачення виявилось сильнішим пацифістських заяв керівництва США. [6, с. 198]

Вашингтон навряд чи міг погодитися з поразкою Англії і Франції, яким США постачали в роки війни зброю, боєприпаси, продовольство. Адже це завдало б американським корпораціям величезних збитків.

Взимку 1917 р. Німеччина знову оголосила Англії «необмежену підводну війну», сподіваючись тим самим зруйнувати економіку Великої Британії і вивести її з війни. І хоча «необмежена підводна війна» завдала чималих збитків Британії, все ж вона докорінно не змогла змінити ситуацію на фронтах. Надії німецького командування досягти перемоги шляхом підводної війни виявилися марними.

Більше того поновлення «необмеженої підводної війни» проти як нейтральних, так і союзницьких судів, а також розкриття спроби Німеччини переконати Мексику розпочати війну проти США, підштовхнули останню до активних дій. 3 лютого 1917 р. США розірвали дипломатичні відносини з Німеччиною. Так німецька дипломатія проявила ознаки дивовижної незграбності.

Під гаслами всевітньої доброчесності та «захисту демократії» США приховували свої справжні цілі. З огляду на те як небезпечно для союзників розгорталися події в Росії, американський конгрес зрозумів, що зволікати з підтримкою західних союзників не можна і 6 квітня 1917 р. оголосив війну Німеччині. [6, с. 209]

Перша світова війна стала суворим випробуванням для царської Росії. Лютий 1917 р. став початком кінця династії Романових. Антивоєнні та соціальні виступи в країні набули небаченого розмаху і переросли в революцію. Під натиском Лютневої революції 1917 р. впало царське самодержавство. Влада перейшла до Тимчасового уряду, який на радість союзників вирішив продовжувати війну до переможного кінця.

Проте жовтневий більшовицький переворот стрімко змінив зовнішньополітичний курс Росії і викликав небезпідставні побоювання у Антанти. Раднарком Росії докладав чималих зусиль, щоб вийти із згубної для країни війни і тим самим втримати владу. У своїх нотах і закликах радянський уряд попереджав, що якщо союзни-

ки не розпочнуть переговори про мир, він змушений буде самостійно їх розпочати з центральними державами. Перспективи виходу Росії з війни аж ніяк не вписувалися в стратегічні плани союзників.

У грудні 1917 р. більшовики стали на шлях сепаратних переговорів з Німеччиною. У міру того як затягувалися брестські переговори, у союзників жевріла надія, що більшовики змушені будуть знову воювати з Німеччиною.

Проте Німеччині вдалося використати скрутне становище більшовиків і нав'язати їм грабіжницькі умови миру. Врешті-решт переговори завершилися підписанням 3 березня 1918 р. Брест-Литовського мирного договору, за яким більшовицька Росія відмовлялась на користь Німеччини від Прибалтики, Польщі, частини Білорусії. Росія також втрачала Фінляндію, Карс, Батум, Ардаган і зобов'язувалася укласти мир з Українською Центральною Радою і сплатити Німеччині репарації в розмірі 6 млрд. марок. [8, с. 81]

Підписання сепаратного миру і односторонній вихід Росії з війни викликало у Великій Британії і Франції велике занепокоєння. Німеччина, позбувшись противника на Сході, отримала можливість перекинути значну частину військ на Західний фронт. І все ж Брестський мир не врятував Німеччину від катастрофи.

Після вступу США у війну Антанта навряд чи могла сподіватися на швидкий успіх. Німеччина, скориставшись виходом Росії з війни, спробувала перехопити стратегічну ініціативу. З кінця березня до початку червня Німеччина провела на заході три наступальні операції, але зламати опір Антанти не змогла. У свою чергу, липневий контрнаступ союзників заклав підвалини майбутньої перемоги. Згодом 8 серпня біля Ам'єна німецькі війська зазнали жорстокої поразки, втративши 16 дивізій.

За словами Людендорфа «8 серпня стало найчорнішим днем німецької армії у світовій війні». У вересні війська Антанти перейшли у наступ на всьому фронті, який закінчився феноменальним успіхом. Німецька коаліція почала розвалюватися. Першою 29 вересня капітулювала Болгарія. Через місяць білий прапор підняли Австро-Угорщина і Туреччина. [7, с. 109]

Після капітуляції усіх союзників становище Німеччини стало безнадійним. Німецька армія вже не могла вплинути на хід війни. Вся надія тепер покладалася на дипломатію. Генерали вимагали негайно розпочати переговори про мир, поки війська знаходяться на території противника.

Президент Вільсон вважав, що прийшов час внести нові принципи у міждержавні відносини. Своє бачення цих принципів він висловив у «14 пунктах», які були оприлюднені 8 січня 1918 р. Вільсон виступав за відкриті мирні договори, свободу судноплавства, усунення перешкод для міжнародної торгівлі, визнання прав народів на самовизначення, говорив про необхідність встановлення гарантій, що могли б забезпечити скорочення озброєнь, а гарантом майбутнього миру і координатором світової політики бачив нову міжнародну організацію – Лігу Націй. [7, с. 112]

Отже, Вільсон пропонував новий міжнародний порядок і механізми його підтримання. Сила і привабливість американської «хартії миру» полягала в її відносній помірності у порівнянні з радянським Декретом про мир. Післявоєнний устрій світу по-американськи мав підтримуватися не за рахунок «балансу сил» великих європейських держав і не шляхом створення «всесвітньої пролетарської республіки» без урядів і кордонів, а ґрунтуватися на принципах демократичного права і християнської моралі, які забезпечили б колективну безпеку і суспільний прогрес.

В. Вільсон наголошував, що «ми беремо участь, хочемо того, чи ні, у житті всього світу. Все, що стосується людства неминуче стає нашою справою». Правлячі кола Великої Британії і Франції розглядали мирну програму Вільсона скоріше як утопію, покликану приховати істинні цілі Вашингтона – висування претензій на світове лідерство після закінчення війни. [11, с. 456]

А тим часом осінь 1918 р. готувала для Німеччини чимало неприємних сюрпризів. Поразка у війні, важкі умови перемир'я, революційні події наближали Німеччину до «версальської ганьби».

Німецький уряд після тривалих вагань звернувся до Вільсона з проханням про перемир'я і укладення миру. Отримавши позитивну відповідь, німецька делегація на чолі з міністром Ерцбергером прибула на станцію Ретонд, в Комп'єнському лісі, де мали відбутися переговори. В ультимативній, принизливій для німецьких делегатів формі союзники вимагали протягом 15 днів вивести війська з Бельгії, Франції, Люксембургу, Ельзаса і Лотарингії. До того ж Німеччина мала відмовитись від Брест-Литовського і Бухарестського договорів, передати все озброєння переможцям, відпустити на батьківщину полонених. Контрпропозиції німців, вручені маршалу Фошу фактично залишилися без уваги. [11, с. 460]

На світанку 11 листопада 1918 р., умови перемир'я були підписані. Об 11 годині ранку пролунав сигнал «Припинити вогонь!». Прогримів перший залп артилерійського салюту. Війна закінчилась, але залишилися руїни, біль втрат і духовна спустошеність. Відтепер трагічну сторінку в історії людства було перегорнуто. Проте перехід від війни до миру виявився для країн Європи болючим і тривалим.

Не применшуючи роль дипломатії у досягненні стратегічної мети необхідно зазначити, що здобути перемогу у війні без потужного тилу було неможливо. Великих запасів озброєння воюючими сторонами зроблено не було, оскільки вони розраховували на коротку війну. Вже у 1915 р. Антанта і Четвертий союз зіткнулися з труднощами постачання армії. Найбільше знемагала під тягарем війни через слабкість економіки Росія. Щоб розширити масштаби воєнного виробництва необхідно було розпочати реструктуризацію економіки. В усіх країнах вона насамперед означала введення жорсткого державного регулювання. Держава визначала обсяги необхідного виробництва, розміщувала замовлення, забезпечувала сировиною та робочою силою. Вводилася трудова повинність, яка сприяла зменшенню дефіциту робочих рук. Проте зростання воєнного виробництва за рахунок мирного викликало дефіцит споживчих товарів, який примусив вводити регулювання цін, нормування спо-

живання. Скорочення виробництва продовольчих товарів в усіх воюючих країнах, за винятком Англії, призвело до введення непопулярної карткової системи розподілу продуктів харчування. Система державного контролю над виробництвом і споживанням найбільш жорстоко проявилася в Німеччині. Закон, в якому було закладено правові основи державного контролю над економікою під час війни, було схвалено в США Конгресом в травні 1917 р. Провідним органом державного регулювання військової промисловості, підпорядкованим безпосередньо президенту, стало Військово-промислове управління на чолі з фінансистом Б.Барухом. [2, с. 196]

У роки війни німецька економіка, яка до 1914 р. займала друге місце у світі після США, зазнала неймовірних коливань. У 1917 р. обсяг промислового виробництва, так само як і в сільському господарстві, порівняно з 1913 р. скоротився вдвічі. Вичерпалися матеріальні резерви, що становили 25 млрд марок. Почалася галопуюча інфляція. Блокована країнами Антанти, Німеччина експортувала лише третину продуктів харчування. Катастрофічно зростає державний борг. У 1916 р. в країні розпочався голод. Різко скоротилася реальна заробітна плата, робочий день становив 12 – 14 годин. [2, с. 200]

Війна завдала потужного удару по економіці Франції. Німеччина окупувала 13 найрозвиненіших промислових регіонів Франції, більшість з яких були зруйновані. Франція втратила понад 10% працездатного населення, їй довелося імпортувати значну кількість сільськогосподарської продукції. У 1914—1918 рр. Франція змушена була розширити зернові посіви в південних департаментах, розвивати промислове виробництво, електростанції, інші об'єкти, необхідні для оборони країни. Нестача палива, сировини примушувала промисловців інтенсифікувати виробництво, впроваджувати механізацію, раціоналізацію, нові технології, стандартизацію. Все це дало змогу індустріалізувати колись економічно відсталі райони. Колосальні видатки на війну підірвали стабільність французької валюти і країна перестала відігравати роль світового кредитора. [2, с. 199]

Глобальне воєнне зіткнення стало серйозним випробуванням і для англійської економіки, перед якою поставала необхідність величезних поставок озброєння, постачання армії. Якщо в 1914 р. виробництво озброєння складало 19% національного доходу, то в 1916 р. – 56,3%. Тоді, коли воєнна промисловість розвивалась швидкими темпами, інші галузі знаходилися в занепаді. Промислове виробництво в цілому скоротилося на 20%. Виникли труднощі у сфері зовнішньої торгівлі, постачанні сировиною і продовольством.

Утім наслідки Першої світової війни для Англії виявилися суперечливими. З одного боку, в результаті перемоги над Німеччиною деякі колонії перейшли до Англії, колоніальна імперія якої збільшилась до 35 млн. км². Значно примножила своє багатство імперіалістична буржуазія. Число англійських мільйонерів зросло майже вдвоє, 2% власників володіли 64% національного багатства.

Разом з тим внутрішній державний борг Англії збільшився більш ніж в 10 разів. Великобританія втратила третину національного багатства. Вдвічі зменшився експорт товарів, адекватно цьому зріс імпорт. Світова фінансова столиця з Лондона перемістилася в Нью-Йорк. Із кредитора усього світу Британія перетворилася в боржника. США виступили основним світовим конкурентом на ринках капіталу, промислових товарів і сировини. За роки війни Англія втратила 70% торговельного флоту. [2, с. 198]

Війна справила неймовірний вплив на американську економіку. США в роки війни перетворились на провідну індустріальну державу світу, його фінансовий і науково-технічний центр. Індекс промислового виробництва в роки війни зріс на 32%., експорт американських товарів збільшився з 2,33 млрд. дол. в 1914 р. до 8,08 млрд. дол. в 1920 р. Воєнні замовлення стали головним фактором розвитку економіки. Чисті прибутки корпорацій збільшилися з 1914 р. по 1917 р. втричі. Кардинально змінилася роль США у світових фінансах. Якщо на початку війни США перебували у ролі боржника, то в 1919 р. США перетворилися на найбільшого кредитора. Золотий запас США зріс в 1914-1918 рр. з 1,53 млрд. до 2,87 млрд. дол., що переважало ресурси банків провідних європейських країн разом узятих. Американська валюта, потіснивши своїх конкурентів, посіла панівне місце у світовій фінансово-кредитній системі. [2, с. 196]

Значно зміцнила свій економічний потенціал. в роки Першої світової війни і Японія. Скориставшись воєнними труднощами своїх європейських конкурентів, Японія нав'язала Китаю в 1915 р. кабальний договір. Китайська сторона змушена була визнати за Японією «21 вимогу». Вона одержала монопольне право займатися в Китаї промисловою та комерційною діяльністю, кредитуванням будівництва залізниць і промислових підприємств. Це дало змогу Японії збільшити втричі експорт промислових товарів в Китай та в країни тихоокеанського регіону. Така сприятлива економічна кон'юнктура дала можливість Японії подвоїти у роки війни промислове виробництво. У суднобудуванні вона зайняла третє місце у світі. Водночас сільське господарство відставало від динамічно зростаючої промисловості. [4, с. 290]

Отже, війна сприяла збагаченню США, посилила економічні позиції Японії. Натомість європейські країни зіштовхнулися з чималими соціально-економічними та політичними проблемами, від вирішення яких залежало майбутнє Європи.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Дипломатія воюючих країн на всіх етапах війни діяла у напрямку залучення на свій бік нових союзників, що давало можливість полегшити становище своїм військам на фронті. У цьому й полягало основне завдання дипломатії. Дипломатичне змагання за союзників ускладнювалося суперництвом усередині табору Антанти. У таборі центральних держав Німеччина була незаперечним гегемоном, що значно спрощувало їх міжсоюзницькі відносини. Проте і в їх середовищі були помітні чималі суперечності.

Незважаючи на потуги дипломатії Антанти, Туреччина і Болгарія вирішили зв'язати свою долю з Німеччиною. Натомість дипломатії Антанти вдалося виграти дипломатичну боротьбу за Італію, яка напередодні війни формально належала до німецького блоку. Німецька дипломатія не спроможна була запобігти вступу США у війну

на боці Антанти. Проте Німеччині, яка сповна скористалася катастрофічним становищем більшовиків, вдалося вивести з війни Росію. Брестський мир фактично став останнім успіхом німецької дипломатії.

Отже, перебіг подій на фронтах диктував дипломатії свої правила гри і примушував її діяти ситуативно.

Економічний потенціал і технологічний рівень виробництва фактично визначив переможців та переможених.

Антанта, хоч і виграла війну, вийшла з неї економічно знесиленою. Перша світова війна кардинально змінила систему світового господарства. Вона перемістила економічний центр світу з Європи у США.

Перспективним напрямом дослідження проблеми можна вважати дипломатичні переговори між країнами Антанти з питань координації фронтів. Чималу значимість для дослідження тематики має аналіз проблеми сепаратизму під час війни і питання фінансування війни у політиці Антанти.

Безумовно важливим вбачається дослідження тактики й стратегії ведення міжнародних переговорних процесів з метою досягнення національних економічних інтересів.

Література

1. Айрапетов О.Р. Балканы в стратегии Антанти и ее противников (1914-1918 гг.) // Новая и новейшая история. – 2003. – №5. – С. 191-224.
2. Вербова О. Економічна історія [Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Оксана Вербова. – Львів : ЛА «Піраміда», 2002. – 392 с.
3. Зеленина Л.В. О происхождении мировых войн XX века // Военно-исторический журнал. – 1997. – №2. – С. 90-91.
4. История дипломатии / В.П. Потемкин, С.В. Бахрушин, А.В. Ефимов и др. ; под ред. В.П. Потемкина. – М., 1945. – Т.2. – 424 с.
5. Карелин В.А. Русская разведка в Швеции накануне Первой мировой войны // Военно-исторический журнал. – 2008. – №4. – С. 49-54.
6. Кучменко Е.М. Історія міжнародних відносин першої половини ХХ ст. (Історико-політичне есе) : [У 2-х ч.] / Е.М. Кучменко, Б.А. Кучменко. – К., 2007. – Ч. 1. – 369 с.
7. Марущак М.Й. Історія дипломатії ХХ століття [Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Микола Йосипович Марущак. – Львів : Бескид Біт, 2003. – 304 с.
8. Островский А.В. Великая народная война // Военно-исторический журнал. – 2001. – №8. – С. 78 – 83.
9. Севрюкова О.А. Нейтралитет и оборона Бельгии в преддверии первой мировой войны // Новая и новейшая история. – 2003. – №2. – С. 84-97.
10. Туполев Б.М. Происхождение первой мировой войны // Новая и новейшая история. – 2002. – №4. – С. 27-46.
11. Шацилло В. К. Первая мировая война. 1914-1918. Факты. Документы / В.К. Шацилло. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 480 с.

УДК 330.34(479.242)

ДЖАБРАИЛОВ ИКРАМ ИСМАИЛ ОГЛЫ
Нахичеванский Государственный Университет,
диссертант

СОВРЕМЕННАЯ ЭКОНОМИКА НАХИЧЕВАНСКОЙ АВТНОМНОЙ РЕСПУБЛИКИ СО СВОЕЙ МНОГООТРАСЛЕВОЙ СТРУКТУРОЙ

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию современной экономики Нахичеванской Автономной Республики со своей многоотраслевой структурой. Приведены некоторые данные, раскрывающие экономические возможности региона. В том числе, в конце приведены доводы автора в связи с рациональным использованием ее возможностей.

Ключевые слова: экономические возможности, современная экономика, рациональное использование, экономическая структура, отрасли экономики.

Abstract. This article focuses on the Exploration of the modern economy of the Nakhchivan Autonomous Republic, with its diversified structure. Some data revealing the economic opportunities of the region. In particular, in the end are the author's arguments in relation to the management capabilities.

Keywords: economic opportunities, today's economy, management, economic structure, industries.

Нахичеванская Автономная Республика – стратегическая часть Азербайджана. К большому сожалению, в результате агрессии и посягательства со стороны Армении на территориальную целостность Азербайджана, она попала в блокадное положение. Нахичеванская АР занимает юго-восточную часть Закавказского нагорья. Почти 75% территории лежит на высоте более 1000 м. На север простирается Даралагезский хребет, на восток